

548

МОСВІТА

ч. 18.

Відділ економічних наук

Др. Карло Коберський

КРИЗА СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

(ЧОМУ ТЕПЕР Є ГОСПОДАРСЬКА СКРУТА?)

ЯВОРІВ — ЧЕРВЕНЬ 1931.

Виходить одна книжка кожного місяця.

ПЕРЕДПЛАТИТЬ!

ПЕРЕДПЛАТИТЬ

Переконайтеся самі!

І других будете переконувати.

Знайте, що найстаршим часописом, який виходив, освічував і організував українських працюючих людей, є

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС

Громадський Голос заклали основоположники українського соціалістичного руху Іван Франко, Михайло Павлик, Лев Бачинський ще в 1892 р. Є це отже найстарший і найвірніший приятель української селянської та робітничої хати.

Громадський Голос подає найвірніше події на всіх українських землях.

Громадський Голос подає постійно господарські, правничі, медичні й ветеринарні поради.

Громадський Голос дуже ясно й приступно подає про найновіші винаходи, а в відділі „Наука й розвага“ подає у дуже цікавий і зрозумілий спосіб відомости з усіх областей людського знання та тим способом підносить рівень освіти своїх читачів.

Громадський Голос учить, як треба боронити й здобувати українському селянству й робітництву свої права.

Громадський Голос подає у кожному числі про зміни цін товарів та грошей.

Громадський Голос є найкращою й найбільш корисною газетою для села й міста.

Тому вишліть як найскорше передплату за Громадський Голос.

Спішіться, бо самі робите собі шкоду, коли його не читаете.

Адреса: ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС,

Львів, вул. Гродзиських ч. 2/II.

Передплата 3 зол. у чвертьрік; 6 зол. пів року; 12 зол. за один рік.

00
40

ВИДАВНИЦТВО „САМООСВІТА“

Відділ економічних наук

І.Д.
ч. 18.

КРИЗА СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

(ЧОМУ ТЕПЕР Є ГОСПОДАРСЬКА СКРУТА?)

9543

НАПИСАВ
Др. Карло Коберський.

Ціна 45 гр.

ЯВОРІВ — ЧЕРВЕНЬ 1931.

Накладом укр. вид. спіл. „ГРОМАДА“ у Львові, кооп. з обм. пор.

Виходить одна книжка кожного місяця.

ЩО Є В КНИЖЦІ?

1. Передмова	3
2. Як прийшло до нинішньої кризи?	3
3. Промислові кризи та їх причини	9
4. Криза в хліборобстві.	13
5. „Ножиці“.	16
6. Лихва при позичках	19
7. Митна боротьба між державами.	21
8. Боротьба за ринки збуту.	22
9. Штучне підпирання збуту в краю та вивозу за границю.	25
10. Ще одна причина безробіття: капіталістична „раціоналізація“.	31
11. Важка недуга капіталізму	32
12. Чого ми навчилися з цієї книжки про економічні справи?	33

WYCIĄG Z PROTOKUŁU WSPÓLNEGO Z DNIA 8/4 1931 r.

Sąd okręgowy Wydział IV karny we Lwowie w sprawie konfiskaty № 16 pisma drukowego „Atlas samooswity“ z daty Jaworów kwiecień 1931 r. do Sygn. VI. 1. Pr. 155/31 na posiedzeniu niejawnym w dniu 8. kwietnia 1931 r. po wysłuchaniu zdania Prokuratura Sądu okręgowego we Lwowie

POSTANAWIA :

uznać za usprawiedliwioną dokonaną przez Prokuratora Sądu okręgowego we Lwowie konfiskatę druku pt. „Atlas samooswity“ № 16 z daty Jaworów kwiecień 1931 r. zawierającego : 1) odnośnie do kart geograficznych : „Etnograficzna (narodnia) Europa“ 2) „De żywe ukraiński narod“ — znamiona ad ustęp 1 i 2 zbrodni z §. 65a/uk., zarządzić zniszczenie całego nakładu i wydać w myśl §. 493 pk, zakaz dalszego rozpowszechniania tego pisma drukowego. Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego nakazu, by orzeczenie niniejsze umieścił bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie. Niewykonanie tego nakazu pociąga za sobą następstwa przewidziane w §. 21 ust. druk. z 17/12 1863 № 6 ex 1863 tj. zasądzenie za przekroczenie na grzywnę 400 zł.

UZASADNIENIE :

Ogłoszenie drukiem wymienionych wyżej pod 1) 2) kart geograficznych ma na celu pobudzić do wzgardy i nienawiści do jednolitego związku Rzeczypospolitej przez zamieszczenie tendecyjnie fałszywych danych kartograficznych co do obszaru i zaludnienia terytorjalnego Państwa, co odpowiada znamionom zbrodni z §. 65a/uk. Według §§. 487, 489, 493 pk. oraz §§. 36 i 37 ust. praw. jest zatem powyższe postanowienie uzasadnione.

Na oryginale właściwe podpisy.

Za zgodność :
LIPANOWICZ,
starszy sekretarz.

Львівська державна
наукова бібліотека

2794

Передмова.

Господарська криза, що лютує по всіх майже країнах, є одним з наслідків злого впорядкування відносин по світовій війні; безконечні зброєння і боротьба за ринки збуту між державами пожирають сили народів і приводять потрясення. Ті, що визнають хиби сучасного ладу і хочуть боротися за інше, справедливіше і краще, обов'язані в першу чергу добре *пізнати* існуюче та основні його хиби. Хто хоче бути лікарем, мусить для того *вчитися*.

Цєю книжочкою хочемо заохотити до такої поважної праці усіх громадян, особливо самоосвітників. Вивчивши ту книжку, вони побачать, що економічна наука (наука про господарство) зовсім не є „суха“ річ, як про неї хибно думають; навпаки, зрозуміння господарського (економічного) життя отворить їм очі на неодну подію з ділянки історії, політики, навіть культури.

Ця книжочка має започаткувати у видавництві „Самоосвіта“ ряд книжок про економічні (господарські) справи, зацікавлюючи читача найбільше нині пекучою справою. За цією книжкою прийдуть відтак інші.

1. Як прийшло до нинішньої кризи.

Український народ не розкошував ніколи, ні за панування Австрії та Росії, ні тепер. У нього все був, як то кажуть, передновок, а все, що принесла „ба-

гата“ осінь, ішло та йде на податки та довги. Отже у нього є постійна біда, недоїдання, одним словом— вічна криза. Але те, що діється від двох літ, далеко перевищило стару біду.

Весною 1929. р., коли всі, як звичайно на переднівку, сподівалися звижки цін збіжжа — нагло попадали ціни жита і пшениці. Та це ще не було-б нічого особливо грізного, бо весною мало хто з селян ще має непродане зерно, а більшість малоземельних ще докуповує. Але потім зачали падати ціни яєць, масла, а найбільше ударила по селянах знижка цін свиней і худоби. Також сильно змоглася позичкова лихва. Всі у нас заговорили про „кризу“.

Що-ж це таке криза?

Це слово чуже, значить воно тільки що „перелім“, нагла зміна, скрута, получена з небезпекою. Говорять прим. про хорого, коли дуже горячкує, що „переходить кризу“, або що „вже пройшла криза“. Отже такий небезпечний стан, полученний зі скрутою і бідою, переживає від часу до часу теж суспільне господарство. *Криза в господарстві* проявляється тим, що нагло не стає покупців на товари; фабрики стають, викидаючи робітників з праці; в наслідок того знову не стає покупців на сільські продукти і вони падають у ціні; зростає нужда серед працюючого населення на селі і в місті. Так воно триває, поки не надійде нова якась поправа відносин.

Сучасна криза почалася, як сказано, весною 1929. р. і то спершу впали ціни хліборобських продуктів; але скоро потім, вже в 1930. р., зачалася криза у промислі і торгівлі, а тоді ще більше попадали ціни сільських продуктів (плодів, виробів).

Селянський дзвін не такий голосний, як купецький. Поки криза цін тиснула тільки село, поти ще в світі про кризу не було великого шуму. Ба,

але скоро показалося, що нині так все зі собою пов'язуване невидними нитками, що як попсується в однім місці, то стає цілий механізм. Щось як колісця в годиннику. Задержиш одно, то стає цілий годинник. Як тільки через знижку сільських цін зменшилися доходи селянства, зараз показалася криза в промислі і торгівлі: стало менше відходити на село товару, зачали потрохи вменшувати працю по фабриках, появилось більше безробітних, запищали купці-посередники. Виявилася знову стара правда, що підставою всеї господарки є селянство; коли його доведуть до надмірної бідности, то стає круто і тим, що є над ним.

Отже в 1930. р. появилася ще друга криза: промислова і торговельна. Аж тоді заговорили всі язики. Зачали зменшувати рух по фабриках сукна, полотна, шкіри, в гутах, де випаляють залізо, заплакали цукроварники, що мало йде цукру і т. д. З Америки прилетіли вісти про величезні банкруцтва ріжних банків і спекулятивних фірм; в Європі (з виїмком хіба Франції) і в Америці появилися маси безробітних, їх число дійшло до 20 міліонів. Вони голодні і домагаються від урядів запомог, іноді виходять на вулиці і роблять демонстрації. В многих краях побоюються революції. Так отже настала загальна криза, як у хліборобстві, так і в промислі та торгівлі.

Які були розміри кризи під кінець 1930. р., про це нехай свідчать такі числа:

Ціна пшениці в р. 1927 у Варшаві була **53,70** зол., а в грудні 1930. р. **27,60** зол.; жито в 1927. р. було за **43,80** зол., в 1930. р. — **19** зол.; худоба 1 кг. живої ваги в 1927. р. — **137** грошів, а 1930. р. **95** гр.; безроги в 1927. р. — **198** гр., а 1930. р. — **128** гр., масло в 1927. р. — **6,29** зол. за 1 кг.,

в 1930. р. — 5·55 зол. Процентово впали ціни так: пшениці до 51·4% — отжена на половину, жита до 43·8% — отже більше як на половину, худоби до 69,7% — отже на $\frac{1}{3}$, безрог до 64,7% — отже на $\frac{1}{3}$, масла 88,2% — отже більше як на $\frac{1}{10}$.

Це так у Варшаві; а по наших українських селах пішла ще більша гроза на селян, бо прим. в березні 1931. р. платили за пшеницю 18 зол., за жито 14 зол. і менше, за кільо живої ваги свиней по золотому і так далі. Такий спад цін потягнув за собою зменшення доходів селянина найменше на половину і привів до руїни сотки тисяч хліборобських господарств. Діткнула криза очевидно і чимало капіталістичних підприємств, особливо тих, що спекулювали на звижку цін.

Капіталістичні підприємства то є приватні фільварки, фабрики, великі торговельні склади і фірми, банки, асекураційні компанії і т. д., одним словом це є такі підприємства, що оруднують більшими капіталами, а до праці тримають наємних робітників і урядовців. Приміром мале сільське господарство або маленький ремісничий варстат не є капіталістичні, бо вони не держать постійно наємних робітників, але фільварок, або приватна фабрика це вже капіталістичні підприємства, працюючі на приватний зиск. Найбільша сила капіталізму є у фабричному промислі, в копальнях, між великим купецтвом і банківництвом. Купці і банкирі ведуть спекуляційну торгівлю, це значить, що купують товар тоді, як він дешевий, і передержують його до того часу, поки ціни не підуть в гору. Як прийде знижка цін, замість звижки, тоді вони тратять, а хто не годен далі ще чекати, той банкрутує. Так сталося власне у цій кризі. Наперед зачали многим фірмам протестувати непоплачені векслі, а скоро потім почалися банкруцтва

(то є щось таке, як для селянина ліcitaція ґрунту). Нище даємо список банкроцтв по ріжних державах, якому варта приглянутися.

Збанкрутувало фірм у роках:

	1927	1928	1929	1930
Спол. Держ. Амер.	23.784	23.844	22.908	26.000
Італія	11.328	12.348	12.912	15.000
Німеччина	5.600	7.980	9.852	12.000
Франція	8.268	8.200	8.712	9.000
Англія	7.500	7.632	7.368	8.000
Чехія	2.928	2.664	3.516	5.000
Голяндія	3.552	3.156	2.784	3.000
Мадярщина	1.092	1.584	2.232	2.500
Польща	204	288	516	900
Швайцарія	924	804	828	850
Фінляндія	248	288	516	800
Австрія	624	588	576	700

Як на Европу, вражає величезне число банкроцтв у фашистівській Італії; в Польщі було в 1930 р. 4½ раз більше банкроцтв, як у 1927 р., отже бачимо, що криза тут значно лютіша, як де.

Розуміється, що ще більше спустошення зробила криза серед робітництва, бо в самих Злучених Державах Америки було в березні 1931 р. кругло 7 мільонів людей без праці, в Німеччині понад 5 мільонів; в Польщі, де в промислі працювало всього яких 800.000 людей, в березні 1931 р. без праці було вже 376.000, отже недалеко половина всіх, що давніше працювали! І той стан тягнеться цілими місяцями та приводить людей до розпуки.

Теперішня криза (1929—1931 р.), про яку говоримо в цій книжці, є отже кризою приватно-капіталістичного господарства; вона не має звязку з господарством у большевицькій державі (у так

званім Союзі Радянських Республік), а це тому, бо Рад. Союз себе відділив від решти світа. Всю торгівлю із загроюницею тут взяла в руки держава; вона сама вивозить і довозить товари, сама держить в руках всі фабрики, а тепер ще й селянські господарства переробляє на фільварки („колективи“). Це є отже державний капіталізм. *Однак радянська господарка живе цілком осібним життjям*; там є також свої гострі кризи, от як криза вугля, криза мяса (тепер дуже гостра), криза через недостачу на селі промислових товарів, особливо ткацьких (мануфактури), і там селянство переживає велику нужду, а в місті хліб є на картки — але це все не є прямо звязане з рештою світової кризи. Про „радянську“ господарку і кризу треба би говорити цілком окремо, щоби її добре зрозуміти.

2. Промислові кризи та їх причини.

Сучасна велика криза, як сказано, зачалася від рільних продуктів, отже як криза хліборобська (аграрна), але скоро потім охопила й промисл. Вона власне тому така тяжка, що є загальна.

Історія господарського розвитку за минулих сто літ знає чимало промислових криз, але вони не все виступали в парі з аграрними. Промислові кризи були в рр. 1825, 1835, 1857, 1864, 1866, 1873, 1882, 1892, 1901, 1908 — 1913, 1920. Аграрних криз знає історія дійсно лише 3 давніші і одну нинішню; всі вони тривали значно довше, як промислові. Перша аграрна криза всесвітнього розміру була 1817. року; друга, вже значно більша, зачалася коло 1880. року, коли до Європи стало напливати американське збіжжя, і тяглася близько 20 літ; третя велика знижка цін ростинних продуктів сталася скоро по закінченні

світової війни (1921 р.). Ця криза була природнім наслідком закінчення війни; високі ціни муки і зерна, що були у воєнних часах, не могли держатися вічно, помімо штучного їх шрубування.

Як бачимо, промислові кризи приходять вже від сотні літ правильно у відступі яких 10 літ одна від другої. На цю річ звернули увагу вже давно вчені. І нинішня криза в промислі є такою самою, як всі попередні, вона не має нічого особливо нового, тільки що розміром вона найбільша з усіх, які досі були.

Є різні теорії (науки) для пояснення причини криз. Фактом є, що криза приходить завжди по довшім часі т.зв. доброї кон'юнктури (відносин). При „добрій кон'юктурі” є великий попит за товаром, ціни високі і чимраз вищі, кредит спершу не дуже дорогий. Тоді підприємці набирають розмаху, збільшують фабрикацію, ставлять нові машини і будують нові фабрики, приймають більше робітників, а робітники, бачучи це, страйками іноді добиваються вищих платень. Але на все є своя мірка. Без кінця не можна збільшувати фабрикації, також готівка у банках починає вичерпуватися. Наслідком того дорожче кредит, (то є проценти від позичок стають вищі), дорожче ще більше товар. Промисловці підносять ціни щораз то вище. От приміром, показує статистика (підрахунки), що за час від 1927 р. в Польщі подорожало залізо, вугіль, цукор, нафта, бензина, потасова сіль і другі продукти (вироби) промислу, хоч платні робітників лишилися за той час однакові! Доходи населення однакові, але товар дорожчий; він починає залягати по магазинах фабрик і торгівців.

Щоби фабрикацію все таки піддержувати, промисловці затагають у банках більші кредити, в наслідок чого банки підносять процентову мірку і кре-

дит стає надмірно дорогий. За кредитом зачинають помалу бігати всі промисловці — великі чи менші, кредиту не стає і зачинають поговорювати про „грошеву тісноту“. Це вже злий знак, вістун, що наближається буря.

Такий стан зачався у Польщі вже у 1929. р. і вже тоді було помітно, що наближається криза. Кредит дорожів (процентова міра підносилася), одночасно фабриканти і купці стали вимагати того кредиту на щораз довший час, не маючи надії продати товар у близькому часі.

Цілий рік 1928. і 1929. у Польщі нарікали на появу величезної маси векслів — ясна річ, бо всі остали без готівки і платили вексями, і то не на 3, а на 9 і 12 місячів. Але і кредити не допомогли і прийшлося обмежувати рух по фабриках. Так зробили в Лодзі фабриканти матерії, за ними промисл виробу заліза і машин, деревний, шкіряний та інші.

З того бачимо по перше, промислова криза приходить від того, що *у виробництві промислових товарів нема порядку, чи пляну*. Кожний фабрикант фабрикує з усієї сили, поки товар йде, а коли так роблять всі нараз, то нарешті нароблять товару таку силу, що населення не годне його нараз викупити. По друге, бачимо і те, що при капіталістичній господарці кожний підприємець думає лише про власний зиск, свою кишеню. Добро цілого народу йому ані не в голові. Йому, аби його *капітал* розростався. Для того всякий, як лиш може, підбиває в гору ціни. І нема тому стриму, хіба найдеться який конкурент, що дає дешевше.

По третє бачимо, що тій дикій погоні за високими цінами є ще одна перешкода, а то *закупочна сила населення*. Люди можуть купити лише тільки товару, на скільки їх стати: ніхто не годен

вище себе підскочити. Хоч у кожній селянській родині повинно бути хоч по кожухові і по парі чобіт на кожного, але що зробиш, коли нема звідки і часто є пара чобіт на всю родину? Чобіт у магазинах може лежати тисячі — але на селі тисячі людей будуть ходити без чобіт, поки чоботи дорогі. Коли населення обдерте і голе, то на що придається фабрикувати товари всякого ґатунку, коли їх мало хто може купити? Капіталістичні підприємці вже від пару десятків літ зачали між собою порозуміватися, а це для того, щоби один не робив другому конкуренції у підбиванні цін та в погіршуванні товару. Такі змови називаємо *картелями*. Обеднуються все фабриканти того самого товару. В Польщі є прим. картель вугля, заліза, нафти, цукру і т. д. Отже ті власне картелі зачали думати також і про те, як-би то не допускати до криз; головно про те, щоби не фабрикувати за багато товарів. Вони це й роблять в той спосіб, що призначають, скільки товару що року виробити. Ба, але притім всім вони ще більше підбивають ціни товарів і то без ніякого сумління, без милосердя. Та тут коса трапляє на камінь: Хоч фабриканти вже й менше фабрикують, то й того товару населення вже не годне закупити, бо за дорогий. Йде менше чобіт, сукна, полотна, плугів, борон, цукру, нафти і т. д.

Власне у цій великій кризі показалося, що *навіть картелі не в силі здержати приходу кризи*. Дехто навіть каже, що власне картелі своїми високими цінами прискішують вибух кризи, бо ожebraчують населення і воно не має защо купувати товарів. А як вже криза прийде, то деякі картелі навіть розлазяться, бо промисловці, щоби себе ратувати, іноді проти рішень картелю знижують ціни

і тим способом роблять собі знову конкуренцію. Найскорше розпадаються в часі криз так звані *міжнародні картелі*; от-так в р. 1930. фактично перестав існувати великий загально-європейський картель заліза. Він напевно відродиться, але аж краєві картелі трохи випродадуть товару.

У часі кризи промисловці — поки можуть — держать ціни високо, але коли товари далі не йдуть, тоді мусять дещо знизити їх. Але як це так зробити, щоби притім нічого не втратити зі своїх зисків? Річ проста: фабриканти починають спасати себе коштом своїх робітників і службовиків: зменшують їм платні, а коли ті противляться, тоді для постраху замикають на якийсь час фабрики, зменшують взагалі число робітників і т. п. Тим способом вони, мовляв, хочуть зменшити свої кошти продукції (виробництва). Вони забувають, що знижку треба би зачати від себе самих, від своїх височезних пенсій та взагалі від зисків.

Підчас цієї кризи в Польщі вийшло на яву, що приміром у цукровім картелю директори цукроварень і самого картелю побирають платні по 30 і 40 тисяч золотих (3 до 4 тисячі доларів) місячно! Газета „Век Нови” (ч. 8914) повідомила, що вуглевий картель прийняв нового директора з платнею не великою, тільки 40 тисяч золотих місячно! Ясно, що при таких зарібках промислових вельмож ціни промислових виробів *мусять бути високі*, а решта населення мусить тягтися з останнього. Воно зменшує свої потреби, а це ще прискорює вибух кризи.

Бачимо, що капіталісти самі винні за кризи.

Капіталізм переживає таку велику недугу, що навіть далекі від усякої економічної (господарської) науки і політики люди, як ось деякі церковні круги, звернули вже увагу на страшне загострення від-

носин, як це видно пр. зі слів архієпископа в Празі Кордача.

Небезпека для капіталізму тим більша, що цим разом промислова криза прийшла не сама, але в парі з дуже тяжкою аграрною (хліборобською) кризою.

3. Криза в хліборобстві.

Причин кризи особливо в господарстві нашого селянства є чотири: перше це *знижка цін продуктів*, які продає село; друге це *звизка всіх тих тягарів*, що їх поносить село; третє — це *звизка тих цін*, які село платить за вироби промислу; четверте це страшенна позичкова лихва (високі проценти від позичок). Розберім ці причини:

а) *Знижка цін продуктів села*. Ріжні є здогади що до причини загальної знижки цін у хліборобстві. Перша думка була, що є завелика продукція збіж у цілім світі (т. звана „надпродукція“) та що вона давить на ціни.

Ця думка нині вже виявилася не зовсім правдивою. Бо коли порівняти нинішню продукцію збіж з передвоєнною, і взяти під рахунок, на скільки від того часу приросло людей на земній кулі, то виявляється, що *сума зібраних збіж є нині навіть дещо менша, як до війни*. А в Польщі, то за послідні роки збір плодів з рілі був навіть дещо менший як давнішими роками. Правда, рік 1928 був дуже врожайний в Америці і від того часу ще тягнеться невелика надвижка зерна на світовім ринку. Але ця надвижка зовсім не спричинила-б якоїсь кризи цін, якби по банках було досить капіталу на позички хліборобам. Тоді вони могли-б передержати цю надвижку якийсь час, а не мусіли-б всього випродувати нараз. Але вони зерно продали

через брак гроша і ціни полетіли в низ. Тоді прийшла ще криза в промислі і великі банкруцтва банків в Америці, отже настала ще більша *трудність з кредитом для фермерів* (рілних господарств в Америці) і нова знижка цін. А в осени 1930. р. прийшов ще т. зв. *демпінг совітської держави*. Большевицький уряд зачав вивозити великі кількості жита і пшениці, бо потребує заграничних грошей на купно машин в Америці й Європі. Збіжжа він продавав по такій низькій ціні, як ніюдин край: жито прим. по 12 золотих за сотнар, а це тому так дешево, бо збіжжа він забирає від селян примусовим способом.

Разом це все спричинило дальшу знижку цін продуктів. В лютім 1931. р. прийшла ще підвижка мита на довіз худоби і безрог до Чехії (а ще давніше спинився довіз худоби до Німеччини) і це підірвало ціни худоби та безрог.

Як бачимо, то знижка цін хліборобських продуктів зовсім не є наслідком того, будьтоби на світі було заобогато збіжжа, худоби, мяса, масла і т. д. *Не від надміру поживи терпить людство кризу і голод* — бо це було б смішно і навіть неправдоподібно. Миж бачимо, як то виглядає у нас з тим ніби „надміром“, що міліони народу недоїдають, бо мусять випродувати все, що зародила земля на те, щоби поплатити податки та лихварські проценти від довгів. Так само не є заобогато збіжжа в руках американських фермерів, бо те збіжжа вони давно були примушені випродати і воно в значних кількостях ще спочиває у маґазинах торговців, чекаючи ліпших цін. Є цілі величезні краї, от як Китай, звідки доходять трівожні вістки про голодову катастрофу, знаємо також, як недоїдають люди в „Радянськім Союзі“, бо все забирає держава на розбудову промислу.

В американськiм парламенти говорив один депутат, що в Америцi вмирає денно 1000 людей з голоду. Отже не надмiр плодiв землi став причиною спаду їх цiн, тiльки *недобрий роздiл тих плодiв мiж людьми та помiж крiями*, кепська суспiльна i полiтична органiзацiя спричинює недоїдання i голод тодi, якi по магазинах лежать гори збiжка.

б). *Надмiрнi тягарi на рiч держави*. Це є друга причина кризи на селi. Вiдома рiч, тягарi несе селянство на рiч держави i так званого „самоврядування” (воевiдств, повiтiв i громад). Крiм державних податкiв є ще додатки на рiч громад i повiтiв, якi разом майже дорiвнюють державним податкам. Яку велику суму грошей зiдає прим. в Польщi державне i „самоврядне” господарство, про це свiдчать такi цифри:

Загальний дохiд всього населення в Польщi обчислили (проф. Гiкман) за р. 1927 на суму 17½ мiльярда злотих (близько 2 мiльярди долярiв). Але з того бере сама держава кругло 3 мiльярди золотих, а друге тiльки самоврядування, разом 6 мiльярдiв на публичнi видатки. Остає на потреби населення 11½ мiльярдiв, що робить пересiчно на душу 383 зл. або 43 долярi на цiлий рiк (32 зл. на мiсяць). Тепер, коли зважити, що доходи не є подiленi рiвно мiж людьми, бо промисловцi, купцi та дiдичi мають многократ бiльшi доходи, як селянин або робiтник, то аж тодi побачимо, що працюючому населенню остає на життя на душу пересiчно може яких 100 до 150 зол. на цiлий рiк. Ще якби тi грошi, що бере держава, не пiшли на самих тiльки урядникiв, вiйсько та зброю, але як знаємо, вони власне iдуть у переважнiй частинi на тi цiли. Польща стоїть мiж державами Європи на п'ятiм мiсци що до видаткiв на вiйсько й узброєння, хоч належить до менших

держав, а дохід на душу населення тут значно менший як де.

Через надмірні тягарі на річ держави прийшло також зубожіння населення, яке не має звідки купувати товарів.

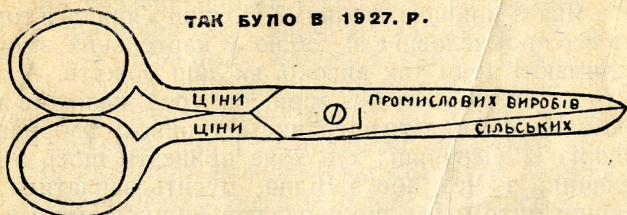
в). *Високі ціни промислових виробів* або т. зв. ножиці. Це є третя причина кризи на селі, але це така велика справа, що їй присвяtimo окремий розділ.

4. „Ножиці“.

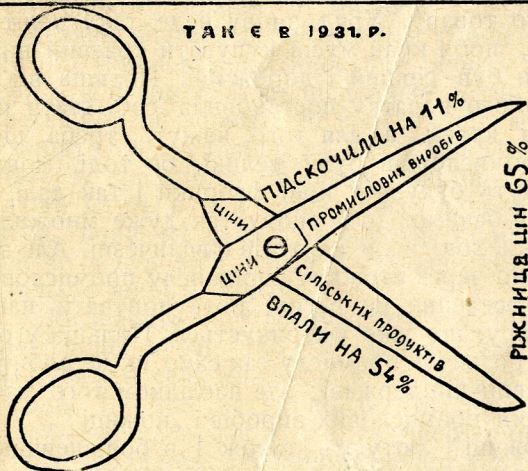
Проста справедливність каже, що тоді, як впали ціни хліборобських продуктів, повинні також упасти ціни того всього, що селянин купує і ті всі оплати та податки, які він поносить. Тимчасом бачимо щось цілком протилежного. Хоч ціни, що їх дістає селянин за свої продукти, як ми бачили з рахунку, упали навіть більше, ніж на половину від 1927 року (точно після обрахунку варшавського статистичного уряду вони впали в березні 1931 р. до 46% тих цін, що дістав хлібороб у 1927 р.), то ціни промислових виробів стоять ще далі так, як їх вишрубували промислові картелі, і ані не думають знижуватися. Урядове обчислення подає, що в грудні 1930 р. ціни промислових виробів були *вищі* о 11% від цін з 1927 року. Отже, хоч уже у 1927 році промисловий товар був дорожчий від хліборобського, то якби навіть погодитися, що рік 1927. був „справедливим“ роком, то вже від того часу ціни рільних плодів відхилилися на 65% від цін промислових. Це щось таке, як-би хто взяв у руки ножиці та сказав собі, що одно лезо — це ціни промислових, а друге — це ціни рільних продуктів. Коли отворити ножиці, то оба леза відхилияться від себе. Погляньте на образок,

де нарисовано розхилення цінових „ножиць” так, як воно було в Польщі в березні 1931. р.

ТАК БУЛО В 1927. Р.

ТАК Є В 1931. Р.

Так показує урядовий рахунок, але він ще не зазначає того, що діється власне у нас, на українських землях. Тут промисловий товар подорожів ще більше, як у Варшаві, бо хочби взяти цукор: у Львові він по 1 зл. 75 сот. за кільограм, а у Варшаві 1 зл. 65 сот., хоч Ходорів, де є великий цукровар, є bliщий Львова як Варшави! І так з кожною річю. Ціни міста і села розходяться чимраз

Львівська державна
наукова бібліотека

2794

далі від давнішого стану і це є власне ті страшні „ножиці“, від яких стогне селянство.

Яка є причина ножиць? Ножиці з'явилися тому, що всі промисловці є зі собою у картельних змовах і тримають ціни так високо, як лиш можуть. А можуть їх шрубувати без міри, бо уряд наложив високі мита, се є оплати на границі від привозу фабричних товарів із заграниці; хто хоче привезти щось з Німеччини, з Чех або з Відня, мусить заплатити на границі мито (цло), що не раз перевищує далеко ціну купленого товару. Уряд знову веде таку політику для того, щоби край мусів купувати краєвий виріб, хочби він був гірший і дорожчий. Польща від самого свого початку постановила собі стати промисловим краєм, а для того, кажуть, треба, щоби зиски промисловців були великі, бо тоді, мовляв, вони будуть будувати нові фабрики і так далі. На ділі ми не бачимо, щоб знову так дуже множилися ті фабрики, хоч зиски картелів є величезні. Але зате бачимо, що через страшну дорожнечу промислового товару населення не в силі розкуповувати навіть того товару, що вже фабрикується. Польща у себе підпирає розвиток промислу так само, як це робиться в большевицькій державі; але наслідком того маємо високі ціни промислових виробів і „ножиці.“

„Ножиці“ лютують також і в большевицькій державі, там вони появилися навіть скорше, як тут, бо ще у 1923 р. Перший Троцький зачав про них писати. Причина ножиць в Радянськiм Союзі та сама, що в Польщі: височезні ціни промислових виробів. Промисл у большевицькій державі є так само картелізований, як в Польщі, тільки що в руках держави. Держава там веде також політику підпирання розвитку промислу коштом села (так звана індустріалізація, а тепер „пятилітка“).

5. Лихва при позичках.

Як бачимо, промисл управляє на велику міру лихву при цінах своїх виробів; але не меншу лихву завів теж *банковий капітал* при позичках. Ніде в світі, навіть найбільше поступове рільне господарство, при найкращих цінах, не в силі виробити таких доходів, щоби господар міг оплатити від позиченого капіталу скажім 10 від ста річно без шкоди для свого господарства. Бо що тоді лишилось би йому самому за його працю! А ми нині є свідками, що наші селяни платять від позичених грошей по 3, по 4, по 5% (процент) *місячно*, що робить за рік 30 до 60%, а часом платять ще більше. Коли позичить на весні корець збіжжа, то в осені віддає 2 кірці, що робить навіть більше як 100% річно! А що все пишеться за грішми, бо збідоване і виссане з готівки, то люди йдуть в сіті найбільших лихварів; розуміється, вони не в силі вибороти таких доходів з рілі чи з худоби і лізуть в дальші довги, а це ще більше ширить кризу.

Що значить нині господарити на рілі за позичені гроші, нехай про те розкаже такий факт: Одна жінка в селі Чижикові коло Львова позичила у „жида” 180 зол. на купно, бо їй бракувало до 500 зол., які мала заплатити за чверть морга. На тім полі вродилося дві копи пшениці і з тої пшениці намолочено 210 кг. Гною вивезено на поле 11 фір; висіяла 25 кг зерна, обрібка землі коштувала 8 зол., жниво 3 зол. За контракт заплатила 55 зол., за податкове. — Зробім тепер підрахунок коштів господарки тої жінки за один рік:

За обрібку поля заплатила . . .	8 зл. — гр.
11 фір гною по 7 зол. є 77 зол.,	
На перший рік рахуємо з того . . .	33 „ — „

Зерно на засів 25 кг.	4	„	50	„
Жнива	3	„	—	„
Молочення	4	„	—	„
За податкове перенесення і податок рахуємо на рік лиш	5	„		„
Процент від позичених 180 зол. за рік	90	„	—	„
Всіх видатків було	147 зл. 50 гр.			

Крім позичених 180 зол., жінка видала на землю своїх власних 320 зол., якби і ті мусіла позичати, хочби по законній нормі відсотка, 1⁰/₀ місячно, то й це дало б за рік 38 зол. 40 гр. Отже власна *сума видатків* була-б тоді не 147 зл. 50 гр. а *195 зол. і 90 грошів*.

А тепер погляньмо, що жінка мала з того поля: 210 кг. пшениці продала по 18 зол. за 100 кг. — разом 37 зол. 80 гр.; за 2 копи соломи дістала по 5 зол. Разом *цілий прихід з поля 47 зол. 80 гр.*

Порівняймо розхід з приходом і побачимо величезну *страту 138 золотих!*

Оттак при сучасних низьких цінах збіжжя і високих цінах кредиту господарять у нас сотні тисяч селян, залазять у щораз більші довги, тримаючись тої господарки, поки їх не пустять з торбами на ліcitaціях за довги.

Аж мороз переходить на тілі, коли подумати, що буде з нашим цілим селянством, з нашим цілим народом, коли він завчасу не зорганізується для того, щоби побороти позичкову лихву та здобути дешевий оборотовий капітал для селянських господарств! (Блище про це писав „Громадський Голос“ ч. 11 з 1931. р.)

(Мало де селяни здогадалися позасновувати свої сільські позичково-щадничі каси (райфайзенки); де є такі каси, там лихва присмирена. Тому треба всюди за-сновувати такі каси для боротьби з лихварством).

6. Митна боротьба між державами.

Це також одна з важних причин господарської кризи. Коли у 1918 р. закінчилася світова різня народів, то прості люди собі думали, що ось вже настане спокій і мир. Але хто знав, які були причини тої страшної війни, а видів, як вона випала, той лише крутив головою. Замість закінчити гризню між народами, версайський мир 1919. р. кинув між народи нові кістки незгоди, з яких почалася дальша гризня*). Одні збогатилися коштом других, а щоби забезпечити себе від покривджених, обставляють свої границі військом, поспішно будують нові гармати, танки, літаки, панцирні кораблі, фабрикують трійливі гази і т. д. А поки дійде (чи не дійде) до нової зачіпки — йде тиха господарська війна між державами, головно при допомозі *мит*. Кожна держава рахується з тим, що ось-ось може бути війна і хоче на той випадок мати у себе дома всі фабрики, яких тільки треба для війни і мира.

Обложення заграничних товарів митами дуже високе. Приміром, коли купите в Польщі якийсь заграничний товар, скажім за золотого, то в ціні купна є (пересічно) 43 гроші самого мита (на одних товарах більше, на других менше, але середно 43 від ста). У Франції 58⁰/₀, в Румунії аж 98⁰/₀, в Німеччині 21. Так було ще в р. 1927, але від того часу мита ще більше підскочили.

Митні оплати на границях при ввозі товарів з других держав стали пошестю, що опанувала наче дурійка всі країни. Розуміється — тим заохочується краєвих продуцентів ставити як найвищі ціни, які

*) Про світову війну і версайський мир читайте у книжках М. Стахова (вид. „Самоосвіта“ ч. 17 і 19).

має заплатити краєве „патріотичне“ населення в ім'я любови батьківщини. Мито буде завжди таке високе, щоби чужий товар, оплативши його, вже не міг конкурувати з краєвим.

Однак скоро показалося, що і мито є буком з двома кінцями. Коли держава не пускає до себе товарів, вироблених за границею, то і заграниця вміє таке саме зробити. Коли до когось пють, то він відпиває. Заграниця кладе й собі мита на товари, що приходять з іншої держави. І ось приходимо до нової трудности; товару не годен вивезти, бо заграниця наложила високі митні оплати. Виходить щось таке, як у байці в поета Руданського: „Бив ти моїх жидів, тепер я бю твоїх“. — Митна війна в своїх наслідках стримує обмін товарів між державами, кожна держава старається все сама мати своє, але все воно виходить дуже дорого. Правда, промисловці і купці в краю з того раді, бо мають великі зиски, але трудове населення мусить оплатити те все своїм грошем; воно платить за все вишрубовані ціни.

6. Боротьба за ринки збуту.

Ми виказали, які є причини кризи в промислі і сільському господарстві. *Не є нею надпродукція товарів, як загально думають, тільки велике зменшення споживання по всім світі*; а його причиною є безсердечна політика капіталізму, котрий дбає тільки про свої зиски, визискуючи широкі маси населення. Друга причина: податкова шруба; вона тим прикріша, чим більше котра держава видає на зброєння. Польща належить до тих держав, що видають відносно найбільше на військові цілі, тому тут і нужда більша як де, спотребування товарів дуже мале і криза дуже гостро притиснула край. Селян-

ство-ж спеціально є притиснене ріжницею між цінами виробів промислу і продуктів села (ножицями). Довершує ту біду ще страшенна позичкова лихва.

Як бачимо, капіталізм самий ріже ту галузь, на якій сидить. Підкопуючи добробут населення, він тим самим зменшує його закупну силу і населення не має за що купувати його виробів. Безмежна жадоба зиску сама себе карає: приходять кризи, безробіття, ножиці, страх перед революцією. Капіталістичні круги та їхня преса, очевидно, вишуковують інші причини для пояснення кризи — вони говорять про абсолютну надпродукцію дібр. Роблять з того висновок, що для того, щоби кризи не було, — *треба менше продукувати товарів!* Такої політики держаться картелі.

Тут найслабше місце капіталістичної науки і системи. Нарід мільонами голодує, бо не в силі докупитися дорогих товарів, а вожди промислу хочуть недугу лікувати — зменшенням продукції. Це все одно, що курація малокрової людини через випуск крові. Кризи з безробіттям, що приходять вже від сотні літ регулярно одна за другою — це є ті операції через випуск крові. Розуміється, що наслідок тої курації не може бути інший, тільки той, що його бачимо: що-раз більша нужда населення.

Вже через саме зменшування продукції (виробництва) капіталізм видає на себе смертний присуд. Бо всякому ясно, що *господарка, котра веде до того, щоби люди і не їли і не працювали, тоді як тільки праця творить нові добра — не є господаркою, тільки руйнуванням.* Така система може держатися тільки до часу, але колись таки мусить розпастися. Зрештою, чим далі то навіть капіталістичній класі*)

*) **Пояснення.** При капіталістичній господарці люди діляться на дві головні групи людей: на одних, що мають капітал

стає яснішим, що той лік через зменшення виробництва є небезпечний. Чим бідніше стає населення, тим гостріші є кризи, а по світовій війні, вже по упливі пару років, криза і безробіття стали майже постійними явищами; сучасна криза тягнеться властиво від 1921. року, з малою перервою в роках 1927 — 1928.

Бачить це капіталізм і ще перед світовою війною почав шукати інших способів ратунку. Підкопавши закупочну силу населення у своїм власнім краю — капіталіст шукає покупців на свій товар за границями своєї держави. Вже від початку ХХ. століття, отже більше як 30 літ, вся Європа гуде від т. зв. „господарських воєн“, себто від боротьби за ринки збуту. Найголоснішою стала така війна між капіталізмом Англії і Німеччини: і одні і другі перебігали себе взаємно, шукаючи покупців на свій товар в Африці, Китаю, Індії, південній Америці, в Росії, на Україні, Персії, Туреччині. Німецькі фірми давали товар по нижчих цінах і на довгий кредит — це дратувало Англійців. Ця господарська війна немало причинилася до вибуху великої світової війни.

— це капіталісти: і на других, що не мають капіталу, а тільки свою робучу силу, котру мусять продавати капіталістам, — це працюючі люди. Такі групи народу, що мають приблизно однакове становище в господарськiм ладі, називаються класами. Отже є тепер класа капіталістів і класа працюючих. Між обома цими класами йде класова боротьба за це, хто має порядкувати господарством — чи власники капіталів чи власники робучої сили (працюючі люди). Тепер покищо має перевагу класа капіталістів, котра визискує працю селян і робітників.

Селянство належить теж до працюючої класи, бо хоч воно крім рук посідає ще дещо капіталу (земля, будинки, худоба і т. д.), то того капіталу селянство не вживає на визиск других людей, але противно само є визискуване капіталістами (банками, купцями і т. д.). Багато селян є крім того зарібниками.

Світова війна, це був теж один з упустів крові, яким капіталісти різних країн думали спасати свою владу, заробляючи при тім знаменито на доставах воєнного матеріялу і спекуляцією на харчах. Але пройшло пару літ і злий дух „надпродукції”, якого вигнали дверми — повернув назад вікном. Світ став знову перед зморою кризи і то такої, якої ще не бувало. Мусіло так бути — всім це ясно, бо населення не має защо купувати товарів, а війна йому в тім хіба не допомогла.

Отже по гарматній війні йде дальша війна „за ринки збуту“. Держави побідники розділили між себе країни кольорових народів (кольонії), окружаючи кожна свою територію „опікунчими“ дротоми митних кордонів, щоби ніякий чужий товар не мав сюди вступу з дешевшою конкуренцією. Замкнувши так край, промисловці і купці висисають з кольоній їх багатства, як павуки кров з мух.

8. Штучне підпирання збуту в краю і вивозу за границі.

Погоня за покупцем іде на всіх фронтах, як за кордоном, в кольоніях, так само і внутрі краю. Коли товар не йде самий, то треба його напихати людям штучними способами.

Начальним кличем промислово-торговельного світа стало тепер: „*Купуйте!*“ Купуйте наші дорогі вироби, чи вам треба, чи ні; купуйте наше дороге залізо, нафту, бензину, наш вугіль, електричну енергію; купуйте цукор, горілку, шкіряні і ткацькі вироби, їжте як найбільше нашого дорогого хліба, одягайтеся в дорогі одяги — одним словом споживайте як найбільше дібр, бо тим способом підтримуєте розвиток краювої продукції. Купуйте — чи вас стати чи не стати, аби наш інтерес ішов.

Капіталістична філософія в цім пункті є на добрій дорозі: вона слушно вважає краєве споживання товарів першою підставою розвитку продукції. Але вона не хоче бачити, або вдає, що не бачить, звідки взяти гроші на купування? Ніхто не може скочити вище себе самого — це відома річ. Купується те, на що вистарчає готівка або доходи, сподівані в блищому часі. Звідкіля візьме грошей на великі закупна сільський нуждар або безробітний, або малоплатний робітник з міста? — Тут *нова суперечність, в яку попадає капіталізм*: сам він допоміг до того, щоби люди були голі, а тепер плаче, що товар не має покупців, що є „криза збуту“.

Але признатися до вини — значило-б готувати собі смерть. Капіталістичні підприємці того не зроблять. Вони зате пускають в рух усі можливі засоби реклями, приваблюючих оголошень, плякатів, фільмів, світляних чудес, якими мерехтить нині кожне місто по ночах — весь той видаток для того, щоби перехопити до себе покупця, щоби втовкмачити йому в голову, що власне цей, а не інший товар він має купити; — що наприклад йому потрібний плащ, а не вугіль до хати, що цукор важніша річ навіть як хліб і так далі. Иде дика боротьба між купцями за кишеню громадянина. Цукор, так голосить рекляма цукрового картелю, має ту силу, що продовжує вік людини — отже купуйте як найбільше цукру, хоч він який у Польщі дорогий! В других державах, мовляв, їдять більше цукру, і живуть тому довше! Але забувають додати, що в других державах цукор о много дешевий, як у Польщі! Бо коли в Польщі цукор коштує (в гурті) 1 зол. 46 гр., то у Франції всього 97 гр., в Англії 104 гр., Америці 103 гр. і т. д. Так

на кожному майже кроці. Всі говорять про потребу піднесення краевого спожиття (т. зв. внутрішньої консумпції), але в той же час знижують платні робітникам і скупжовикам, підвищують, де можуть, ціни самих товарів і притискають ще більше шруб, що гнете селянина. Обіцяють кредит і дають його на чимраз довший речинець, аби тільки збутися товару і не один злакомиться на „легке купно“, коли його присяде такий агент з фабрики, радіючи, що „купив без грошей“ і не думаючи про те, що скоро прийдуть рати за ратами. Цей спосіб продажу на рати названо „фінансуванням консумпції“; він не новий, про нього всі знали з довоєнних часів; за час війни з ним було тихо, аж від кількох літ надлетіла нова хвиля ратальної торгівлі, цим разом з Америки. Неодного легкодуха вона вже зруйнувала, а в слід за тим прикладом „легкого купування без грошей“ пішли на жаль і деякі кооперативи, копаючи собі тим способом гріб.

Розуміється, що і рекляма не вирішує справи — бо зубожіле населення купує товарів щораз менше. Не устає крик про те, що край „дуситься“ від надміру товарів, які треба мовляв вивезти, а як, коли заграниця наложила мита? Хіба мусів би вивозити по таких низьких цінах, щоби можна було конкурувати за границею, навіть по оплаченні її мит. І так роблять. Для улекшення такого „стратного“ *вивозу* придумано різні способи, з яких згадаємо два найважливіші: експортів премії і демпінг.

*Експортів премії** (нагороди). Ці премії уділює експортерам держава і то різними способами.

*) Експорт — значить вивіз товарів з краю за границю. Імпорт — значить привіз товарів з заграниці. Премія — значить нагорода. Експортер — той купець, що вивозить товар з краю за границю.

Найпростіший спосіб є той, що держава звільнює від податку (акцизи) ту частину продукції, що відходить за кордон. Так у Польщі побирають премії цукроварні. Коли взяти під увагу, що в останніх роках з Польщі вивозили річно пересічно 210.000 тон цукру, а на кожній тоні держава дарувала 350 зол. акцизи, яку повинна була побрати, то виходить, що держава давала цукроварням премії у висоті $73\frac{1}{2}$ міл. зол. річно. Гріш немалий! Зате споживач цукру в краю мусить платити державі акцизу 35 грошів від кожного спожитого кілограма.

Подібно як з цукром, мається річ з нафтою, маслом, мясом (мертвим і живим) і т. д. Крім того є ще другий спосіб преміювання вивозу, який від 1929. р. практикує Польща щодо вивозу збіжжя. Від кожного сотнара прим. пшениці належиться премія в сумі 6 зол., але не готівкою, тільки експортер дістає посвідку, на підставі якої може спроводити собі із заграниці, який хоче товар, при чім з мита, що належалось би заплатити, потручує собі квоту належної йому премії за вивіз збіжжя. По кінець 1930. р. Польща виплатила вивозових премій за збіжжя в силі кругло 42 мільонів золотих.

Хто однак думав би, що ті мільйони, видані на підпирання вивозу дісталися до рук продуцента-хлібороба у формі збільшеної ціни за його продукт, той дуже помилився би. Мимо всіх премій, ціни збіжжя, плачені селянинові на місці, не тільки за минулий рік не підскочили, але противно ще більше впали, а всі премії остали в руках експортних фірм.

Але зі всіх тих способів найголоснішим став *демпінг*, найрадикальніший спосіб підпирання вивозу. Ця штука полягає на тім, що товар вивозиться так дешево, як лише можна, щоби міг конкурувати

за границею навіть по оплаті тамошніх мит; товар продається за границю зі стратою, а щоби цю страту покрити, вишрубовується до неможливої висоти ціни за цей самий товар в краю. Прекрасний примір дає знову цукор. Крім того, що товар при вивозі звільняється від акцизи, цукроварні знижують ціну вивоженого цукру до того, що кільограм на місці в Гдині (над морем) коштує гуртом 47 грошів, тимчасом, як споживач у краю платить у гурті без акцизи 105 грошів, отже більше чим двічі стільки. Що цукроварня тратить на експорті, те відбиває собі на краєвім споживачу.

Другий примір: вугіль. В краю ціна в гурті 40 зол. за тону, але за границю вивозиться по 25 зол. До експорту цукру в році 1929. населення Польщі доплатило тим способом кругло **193 міл. зол.**, до вугля **210 міл. зол.**, заліза і сталі **116 міл. зол.**, нафтових продуктів **48 міл. зол.**, разом на тих чотирьох групах **568 міл. зол.** Які гарні річі можна-б у краю поробити за ті гроші! Скріпилося-б матеріально населення, поправився-б його добробут, зросла-б його закупочна сила — якби воно не мусіло так дорого платити за розкіш експорту!

Політика демпінгу була відома ще до війни, тоді її стосували промисловці Німеччини коштом німецького населення. Але по світовій війні демпінг став загальною пошестю так, що майже нема нині товару, котрий при вивозі за кордон не був би демпінгований. Одна держава годує другу, і то часто свого найбільшого ворога, дешевим товаром, здираючи при тім високі ціни з власного населення. Що більше привозне мито на якийсь товар наложить одна держава, то зараз підносяться ціни того товару у всіх інших державах, які хочуть туди вивозити. Ясна річ чому: експортери мусять знизити

ціни вивоженого товару, тратячи на тім — отже мусять відбити собі в краю. Коли так воно далі піде, то повинно нарешті прийти хіба до того, що за кордон будуть вивозити товар цілком за дурно — чисте божевілля!

До таких чудасій доводить нині капіталістична господарка і поруч з нею політика держав, котрі хочуть одна перехитрити другу.

Дехто міг би запитати: *який же інтерес має в тім капіталістичний підприємець і держава*, що би вивозити, коли той самий товар можна би продати в краю? Хіба не можна б знизити в краю ціну, от скажім цукру — і тоді його більше купували-б? — Можна би — і на це вказують різні люди. Прим. соціалістичний посол Заремба 25. лютого 1931 р. в соймі говорив, що ціну цукру у фабриці можна зменшити в краю до 60 грошів, бо такий є кошт виробу, до того акциза 35 гр; разом цукор в гурті *коштував би 95 грошів*. Але його голос остав голосом вопіючого в пустині. Чому? — питаєте. Тому, що сама держава пре до вивозу. Держава хоче, щоби вивіз товарів не був менший як довіз, бо тоді краєва валюта стоїть певніше (курс золотого в Польщі). Коли з краю вивозять товар за границю і продають в злотих, тоді за границя мусить постарати собі польські гроші на заплату купленого товару, а коли за чимось питають, то воно йде в гору. Так отже тримається курс польського золотого через вивіз вугля, нафти, цукру, заліза, дерева і т. д. Знаємо, що тої самої політики держиться і большевицька влада; вона теж боїться за курс свого „червоного рубля” і тому вивозить всякий товар, хоч в краю його не є забагато.

9. Ще одна причина безробіття: капіталістична „раціоналізація“.

По світовій війні пішов в Європі клич „раціоналізації“. „Раціо“ значить розум, раціоналізація — це розумніша організація фабрик, канцелярій і т. д., нові, ліпші машини, ліпша контроля праці, кращий поділ праці і т. д. Клич дуже гарний і поступовий, і міг би принести людству чимало добра. Але щож, і він в руках капіталізму обернувся проти народу. Щось подібного як з вогнем: він може бути корисний людству, коли варить страву, топить залізо, взагалі коли є в добрих руках; але може знищити цілі оселі, коли є в злих руках. Так сталося з раціоналізацією цими роками. Заведено нові машини, які ще більше влекшували працю людини. Але що-ж — тоді сказали многим робітникам: йдіть собі геть, ми вас уже не потребуємо, за вас зробить машина. І те в останніх роках також чимало причинилось до зросту числа безробітних. А повинно бути інакше: повинні або скоротити працю робітників і завести три зміни (шихти) денно замість двох, або ще інакше: коли фабрика робить тепер скорше і дешевше, то збільшити фабрикацію товарів, але дуже знизити ціни, щоби всякий міг собі купити і чоботи і гарний одяг, і побудувати дім, а навіть купувати авто, як було до недавна в Америці. Але за останні часи знайшовся лише один промисловець, що так власне думав. Це є фабрикант автомобілів Форд. Він кожне поліпшення фабрикації використав на те, щоби здешевити автомобіль, а також щоби скоротити працю своїх робітників. Він довів до того, що ціна того автомобіля впала з 900 долярів на 360 долярів і нині (1927. рік) Америка (Злучені Держави) сама одна має поверх

22 мільйони автомобілів, тоді як в цілому світі їх є не цілих 28 мільйонів! Але таких Фордів нема більше у світі. Чеський фабрикант обуви Батя йшов його слідами, знижуючи ціну обуви, але зате проти нього воюють інші фабриканти черевиків.

10. Важка недуга капіталізму.

Ось так ми короткими словами подали головніші причини найновішої і найбільшої зі всіх досі господарських криз. Зі всього видно, що кризу завинив сам капіталізм, а не прийшла вона ні з неба ні з воздуха. Найбільший знавець та історик народнього господарства, німецький економіст *Вернер Зомбарт* недавно висловився, що капіталістичний лад вже старіється, що вже не годен задовольняти потреб людства так як давніше. Він порівняв капіталізм з людиною, що вже перейшла сороківку; як відомо людина в тім віці звичайно шукає вже вигід, думає більше про вживання життя, а не про творення нового. Зомбарт, як бачимо дуже делікатно обійшовся з капіталізмом; його можна би скритикувати далеко гострішими словами. Але коли вже навіть з не-соціалістичних кругів чуємо такі голоси, то це доказ, що дійсно надходить небезпечний час для капіталістичного ладу.

Всякий навіть кепський господарський лад може держатися якийсь час силою своєї організації, через союз з державною владою, іноді з церквою та іншими суспільними силами. Але коли він веде постійно до виголоджування людей, то скорше чи пізніше мусить упасти, — хіба що йдучи на далекі уступки дасть себе зреформувати.

Які є думки між працюючими людьми про те, що повинно прийти на місце завмираючого капіта-

лізму — про це ми тут не будемо писати, бо це дуже велика справа, а ми вже мусимо кінчити цю книжочку. Ця книжочка мала за ціль пояснити читачеві причини тої кризи, яка є вже нині, і хоч в коротких словах навести головні підстави капіталістичної господарки. Розуміється, що ми могли описати капіталізм лише в дуже загальних рисах і нехай ніхто не думає, що прочитавши цю книжочку, він вже все знає. Господарське життя є дуже складне і тому наука про господарство (економію) не є така проста. Про капіталістичний устрій, як і про некапіталістичні господарські форми буде ще кілька видань „Самоосвіти“.

А поки що нехай наші самоосвітники своїми власними головами міркують про те, як-би то можна краще уладити справи виробництва і розподілу товарів, потрібних людям до життя так, щоби всім було з чого жити. А може дехто навіть напише ці свої думки до редакції „Самоосвіти“? Булоб дуже цікаво!

11. Чого я вже тепер з цієї книжки навчився про економічні (господарські) справи?

Я навчився:

1. *Що* матеріяльний стан селянина в умовах пануючої нині приватно-капіталістичної системи залежить не лише від урожаю землі, але і від

- а) висоти цін хліборобських продуктів
- б) висоти цін промислових виробів
- в) висоти позичкової процентової міри
- г) висоти тих тягарів, що їх накладає держава, краї, повіти і громади.

2. *Що* матеріяльний стан робітника, зарібника і трудового інтелігента залежить нині головню від ви-

соти тої платні, яку йому дасть його працедавець; коли працедавці самі хочуть мати як найбільші зиски, тоді вони дають своїм службовикам платні як найменші. Також багато залежить від того, чи праця є постійна, без перерв (чи нема безробіття).

3. *Що* ціни за хліборобські продукти залежать нині від світових урожаїв, а по друге від світових збіжєвих торгівців, що на своїх біржах спекулюють цим товаром. — Багато залежить також від висоти мит, які різні держави понакладали на привіз товарів і продуктів до своїх країв. Селянство, поки не є кооперативно зорганізоване, не має ніякого впливу на ціни хліборобських продуктів.

4. *Що* ціни промислових виробів диктують нині самовільно промисловці, обєднані в картелях; їх підпирає держава, а це в ціли, мовляв, піднесення промислу. Крім того сама держава є власником ріжних підприємств та монополів, отже також підносить в гору ціни.

5. *Що* ціну кредиту (процент від позичок) диктує нині світ банків і приватних кредиторів; процент тим вищий, чим більший попит за капіталом і чим неспокійніші (непевніші) часи.

6. *Що* держава має великий вплив на господарський стан цілого працюючого населення раз тому, що через податки (оборотний, доходний, ґрунтовий, домовий, акциза від цукру, вугля і т. д.) вона фактично підносить ціни товарів; а друге тому, що сама є підприємцем і тягне звідти зиски для свого скарбу.

7. *Що* кризи викликає сам капіталізм, а то: а) через зубожіння працюючого населення, яке зачинає менше товарів купувати і само недоїдати; б) через нелад (анархію) у виробництві товарів, через вироб всякого непотрібного і люксусового товару і подібне.

8. *Що* до вибуху криз причинюються немало міжнародні спори, величезні видатки на зброєння, військо і військові кораблі, а далі т. зв. господарські *війни* (це є мита і демпінгові боротьби між державами за те, щоби не пустити до себе чужого дешевого товару, але навпаки самому як найбільше вивозити). Це здорожує всюди ціни товарів і приводить населення до тим більшої бідноти.

9. Врешті ми бачимо й те, що нині всі господарські справи так зі собою пов'язані, що одна якась подія тягне за собою сотні наслідків. Коли держава піднесе податок, то це подорожує товар, а це знову приводить до зубожіння населення; коли впадуть ціни сільських продуктів, зменшується дохід хліборобів, тоді на тім тратить і промисл, бо хлібороби менше купують промислових виробів і т. д. Коли дорожче кредит (процентова міра від позичок), тоді через те може здорожити промисловий товар; коли картель піднесе ціну цукру, нафти чи заліза, то це може зменшити закупна цих товарів і так далі без кінця.

10. Нарешті ми бачимо ще одну річ: що українське трудове населення в час цієї кризи не сміє опустити рук, бо буде ще гірше. Воно мусить енергійно домагатися на всіх місцях зміни податкової політики держави, мусить стати одностайне за те, щоби земля великої власности перейшла в руки тих, що на ній працюють і то українських селян, далі, щоби держава не підпирала картелів і „ножиць“; самож селянство мусить бути свідоме того, що тільки сильна організація, політична та професійна діяльність і також муравлина кооперативна робота зможуть його вивести з тої страшної безодні, в яку воно тепер попало.

11. Що-ж до того, якої господарки має тепер

вхопитися селянин, щоби якось борикатися з бідною, то ми бачимо зі всього, що сіяти треба головню те, що ліпше платиться. Хлібні збіжжя є в лихій ціні, зате в ліпшій є фасоль, горох, кукурудза, всяка городовина, садовина, пасічництво, технічні культури (хміль, тютюн, цукровий буряк). Також годівля курей (яйця) і молочної худоби мимо всього має ще вигляди і тому в цей бік повинна звернутися увага селянства. Крім того не забувати про всякого рода промисли, для яких є тепер ґрунт і вигляди на розвиток. Все те опирати на кооперативній організації закупна сирівців і збуту готових вже виробів і продуктів. До того додати сільські кооперативні каси, які б збирали дрібні грошики, що лежать іноді по скринях і з них уділювати недорогих позичок. В нашім же домашнім і щоденнім життю завести як найбільшу ощадність, викидаючи тютюн, алкоголь, модні витрибеньки і т. д.

12. Нарешті і того ми навчилися з цієї книжочки, *що економічна наука взагалі є дуже важна, а до того ще й дуже цікава річ* і тому треба пильно читати книжки на економічні господарські теми.

З економічних справ найцікавіші для нас будуть такі:

1. Яка є господарська політика держав, особливо польської і радянської (що до свободи підприємств, права власности, що до картелів, мит і демпінгу), лібералістична і статистична система.

2. Як є нині зорганізована капіталістична торгівля і промисл? Ціни, конкуренція і т. д. Сучасні фабрики, копальні, сучасна техніка.

3. Про гроші, векслі, кредит і банки.

4. Як є нині зорганізоване сільське господарство (капіталістичне і трудово-селянське); земельна справа в різних краях.

5. Скарби і господарство української землі.

6. Багатства і господарство всіх народів, та як де людям живеться (національний дохід).

7. Як зорганізовані господарські справи в большевицькій державі.

8. Капіталізм як цілість (оцінка). Капіталістичні форми господарства.

9. Кооперація зокрема.

10. Соціальне питання при капіталізмі (робітниче, селянське, діточе, жіноче, освітнє, релігійне, алькоголізм).

11. Боротьба клас. Зв'язок між господарсько-соціальним і національним питанням на Україні.

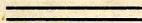
12. Капіталізм, фашизм, аграризм і різні напрямки соціалізму.

* * *

Видавництво „Самоосвіти“ має намір кожному з тих дуже важних питань присвятити одну книжочку. Тоді українське селянство і робітництво мало би підручник економічної науки. Але чи зможе воно цього діла доконати?

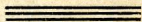
Це буде залежати від того, чи наші самоосвітники підіпруть видавництво передплатою і то не лиш від себе самих, але і від своїх близьких та знайомих!

Видавництво.

Контрольні питання:

1. Чому впали в 1929. і 1930. роках ціни сільсько-господарських продуктів?
2. Чи були давнішими часами які аграрні кризи?
3. Звідки беруться промислові кризи і в чім вони проявляються?
4. Які є чотири головні причини кризи в господарстві західно-українського селянства?
5. Яку частину суспільного доходу в Польщі забирає держава і самоврядування?
6. Що це є цінові ножиці?
7. Чому не падають ціни промислових виробів?
8. Чому в Польщі вивозять вугілля, цукор, нафту й інші товари по дешевших цінах, як продається в краю?
9. Що таке „раціоналізація”?
10. Чому тепер є безробіття?
11. Які є головні хиби капіталістичної системи?

Передплачуйте „Самоосвіту“ на 1931. рік !

Кожного місяця одержите одну книжку !

За 12 книжок річна передплата є тільки 4 зол. з пересилкою

Піврічна передплата виносить 2.25 зол.

До тепер у 1931. році вийшли такі книжки :

Ч. 13 (за січень) : Опис землі. Наука географії. I. частина. З образками. Ціна 40 гр. (з пересилкою 50).

Ч. 14-15 (за лютий і березень) : Які є народи і держави на землі ? Наука географії. II. частина. З образками. Ціна 70 гр. (з пересилкою 80 гр.).

Ч. 16. (за квітень) : Атлас „Самоосвіти“. Збірник мап, статистичних образів і краєвидів. Ціна 60 гр. (з пересилкою 70).

Ч. 17. (за травень) : Причини світової війни. Історія світової війни в рр. 1914—1918. I. частина. Ціна 45 гр. (з пересилкою 55).

Ч. 18. (за червень) : Криза світового господарства. Чому тепер є господарська скрута ? Ціна 45 гр. (з пересилкою 50).

Найдогідніше купно книжок полагоджує
видавнича кооператива

„ГРОМАДА“

Львів, вул. Гродзіцьких 2/II.

Хто потребує купити якусь книжку у Львові, хай замовляє в кооп. „ГРОМАДА“, яка полагоджує замовлення негайно і точно за попереднім надісланням готівки. Кооператива „ГРОМАДА“ має на складі всі книжки з області соціальних, економічних та історичних наук.

Приймається передплату на IV. рік видання найбільшого і найдешевшого тижневика для українських родин

„НЕДІЛЯ“, який у виїмково короткому часі здобув на західно-українських землях многотисячні круги передплатників, читачів і прихильників.

„НЕДІЛЯ“ є одиноким українським безпартійним часописом, в якому добір цікавого для всіх змісту получений з європейською типографічною формою, при виїмково дешевій ціні передплати!

„НЕДІЛЯ“ станувши на щиро національній плятформі, обіймає своїм заінтесуванням усі українські землі та суспільні верстви в минулому і сучасному, і тому є найбільше приступним інформативно-повчаючим часописом на західньо-українських землях.

„НЕДІЛЯ“ виходить кожного четверга в обемі 16—24 стор. великого формату з багатьома картинами та статтями з біжучого життя, історії, техніки, природознавства, культури, спорту, літератури та мистецтва й поміщує та друкує осібно

постійний повістевий та ілюстрований додаток.

„НЕДІЛЯ“ є найкращим, найбільшим і найдешевшим ілюстрованим українським тижневиком, бо друкується

У ВЛАСНІЙ ДРУКАРНІ,

яка виконує також всякі друкарські замовлення скоро, гарно і дешево.

Просимо жадати оказових чисел!

Редакція і Адміністрація

ЛЬВІВ, Домініканська 4. Тель.: 67-54.

Друкарня Видавництва:

„НЕДІЛЯ“

ЛЬВІВ, вул. Кордецького, 41а Тель.: 76-42.

З 1-го жовтня 1930. р. починає четвертий рік існування одинокого
українського популярно-наукового журналу

„ЖИТТЯ і ЗНАННЯ“

На рік вийде 12 чисел. — Кожне число по 32 сторінки багато ілюстроване

Журнал подає знання з різних галузей науки й життя

і є багатим джерелом для доповнення й поширення знання, для само-
образування, для викладів і грімкого читання по читальнях і кооперативах.
Тому „Життя і Знання“ повинно знаходитися в кожній українській родині,
кожній українській читальні й кооперативі — тому „Життя і Знання“
повинні передплачувати всі, що займаються освітньою й культурною
працею посеред нашого народу.

Передплата на рік виносить 18.— зол., на 6 місяців 9.—
зол., на 3 місяці 5.—; поодиноке число коштує 2.— зол.

За кордоном на рік виносить 4 ам. дол., на 6 міс. 2 ам.
дол., на 3 міс. 1.20 ам., поодиноке число коштує 0.35 ам. дол.

Для членів Т-ва „Просвіта“ за кордоном 3 ам. дол.

П. і III. річник оправлені в півполотно з золотими витисками
на фронті і хребті, можна набути в Адміністрації по 23 зол.
за річник.

Просимо присилати передплату.

При кожодчасній зміні адреси необхідно подавати
давню адресу.

**АДРЕСА РЕДАКЦІЇ й АДМІНІСТРАЦІЇ:
ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10, Т-ВО „ПРОСВІТА“.**

Société „Prosvita“, Léopol, Rynok 10, Pologne.
Association „Prosvita“, Lwiv, (Lemberg) Rynok 10. East.
Galicia, Poland.

Адреса Адміністрації для заграниці:

„Samooswita“, Lwiw, Grodzickych 2/II.

ЯК НАЙДЕШЕВШЕ ЗДОБУТИ ОСВІТУ

Треба передплатити за 4 зол. видання „Самоосвіти“. 12 книжочок на рік, це двадцять зрозумілих, популярних викладів з різних галузей знання по програмі народних університетів.

За три-чотири роки всі видання разом дадуть приступну енциклопедію знань і дадуть змогу людині, що покінчила народню освіту, стати вповні освіченою людиною, якій ніодна галузь науки не буде вже чужою.

В 1930. РОЦІ ПОЯВИЛИСЯ ТАКІ КНИЖКИ:

1. Що таке самоосвіта і як до неї братися?	Ціна
Порадник, як самому вчитися	35 гр.
2. Чого земля потребує? Зимовий господарський курс дома	35 „
3. Великий зрив. Нарис історії української революції ч. I.	50 „
4. Культурна людина. Наука про те, як жити з людьми, в читальні і т. д.	50 „
5. Наш світ, Земля, сонце, місяць, планети і зорі; їх вигляд та рухи	45 „
6. Боротьба світів; ч. II. історії укр. рев.	60 „
7-8. Тайни природи, початки хемії	80 „
9. Історія Галичини в 1918 і 1919; ч. III. укр. рев.	60 „
10. Слово до молодих людей	35 „
11. Чоловік та жінка. Про полове життя та полові хороби	60 „
12. Розвиток життя на землі. Наука про те, як повстало перше життя на землі	40 „

Хто купує всі книжки разом, платить тільки 5 зол. разом з поштовою пересилкою. Книжки висилаємо тільки за попереднім надісланням грошей. ПЕРЕДПЛАТИТИ ВИДАННЯ „САМООСВІТИ“ НА 1931 РІК, ЯКІ КОШТУЮТЬ ТІЛЬКИ 4 ЗОЛ. ЗА 12 КНИЖОК. КНИЖКИ ПОЯВЛЯЮТЬСЯ ЩОМІСЯЧНО.

Гроші слати на адресу:

ЦЕНТРОБАНК, ЛЬВІВ, РИНОК 10 з допискою; для С А М О О С В І Т И.

В ПЕРЕДПЛАТІ КНИЖКИ ДУЖЕ ДЕШЕВІ ОКРЕМО КОШТУЮТЬ ДОРОЩЕ

О.Л. — 12 КНИЖОЧОК „САМООСВІТИ“

МОСВІТА

ч. 18.

Відділ економічних наук

Др. Карло Коберський

КРИЗА СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

(ЧОМУ ТЕПЕР Є ГОСПОДАРСЬКА СКРУТА?)

ЯВОРІВ — ЧЕРВЕНЬ 1931.

Виходить одна книжка кожного місяця.